

**Konference Masarykovy české sociologické společnosti „Transformace české společnosti“
17. a 18. 11. 1995**

Vědecká konference MČSS se uskutečnila v uvedeném termínu na Fakultě sociálních věd UK v Praze, a to tentokrát ve dvou paralelních tematických sekcích. Zatímco sekce B byla věnována přece jen tradičně orientovanému tématu „Vývoj sociálních nerovností a sociální politika“ (jednání řídil doc. L. Rabušic), v sekci A byl u nás zřejmě poprvé otevřen námět „Transformace české společnosti jako přetváření a vytváření institucí“. V rámci konference pak proběhlo také valné shromáždění MČSS, které ovšem mělo spíše bilanční ráz.

Jednání sekce věnované *institucím* otevřel jeho garant doc. J. Buriánek (FF UK). Položil si otázku, zda zájem o aspekt institucionální změny nesignalizuje přechod od sledování procesuálních momentů ke studiu již nově fixovaných pravidel, struktur či institucí. Pak již následovaly přihlášené příspěvky.

Základní přehled teoretických přístupů ke kategorii instituce podal doc. E. Urbánek (FF UK). Vzpomenul tradici tzv. institucionální školy (T. Veblen, C. W. Mills) i první užití pojmu u H. Spencera. Uvedl jak Dahrendorfovu ideu institucionální změny konfliktu, tak klasickou Parsonsovu teorii institucionální změny jakožto podmínky stability a zachování řádu. Vrátil se pak k Millsově (a Gerthově) koncepci institucionálního řádu. Za další významný přínos pak označil přístup P. Bergera a T. Luckmanna, u nichž se zájem přesouvá k tvorbě institucí. Ocenil rovněž inspirativní koncepci A. Gehlena, který viděl v institucích možnost kompenzace člověka jako „nedostatkové bytosti“.

Do takto načrtnutého rámce pak vhodně zapadl taktéž teoreticky fundovaný příspěvek dr. J. Vláchy (Sociologický ústav AV). „Instituce rozvoje lidských zdrojů: sociální problémy privatizovaných podniků“. Teoretické předpoklady zde byly konfrontovány se zkušenostmi z výzkumu podnikové sféry. Byla položena otázka fungování podniků jako nových, „nenaplňených institucí“: některé podniky zatím nefungují jako instituce, neboť nezajišťují zdroje. Na druhé straně se již proje-

vuje jejich snaha prezentovat se právě jako instituce. Rozpory přináší zvolená strategická orientace na přežití, na vyrovnání se s turbulentním prostředím. Po překonání krizových momentů se tak objevuje problém nedostatku kvalifikovaných pracovníků, nesystémového řešení problému zdrojů. Výrobní programy většinou zůstaly, došlo spíše k plošné redukci a mechanické decentralizaci. Některé profese zůstávají nadále vázané na podnik.

J. Vláchy poukázal na problémy v učňovském školství, v personální práci i na úřadech práce, kde převládá zájem o nezaměstnanost na úkor péče o zaměstnanost.

Navazující příspěvek ing. I. Mazákové (FF UK) rozpracoval problematiku lidských zdrojů v oblasti odborů, školství a státní správy. Bylo zdůrazněno působení institucí jako určité *sítě*. Na trhu práce v současné době chybějí kvalifikované pracovní síly, což zčásti odráží i situaci v učňovském školství, které jinak představuje významnou instituci ovlivňující systém pracovních vztahů. V České republice přinesla restrukturalizace zvýšení poptávky po pracovní síle, a to zvláště ve strojírenských oborech. Úřady práce zaostávají v oblasti rekvalifikačních programů.

Mění se i funkce odborů. K řešení mzdových otázek se občas připojuje zájem o pojištění, případně rekvalifikace, soustředí se i na bezpečnost práce: kvalifikační otázky jsou již spíše předmětem zájmu zaměstnavatelů. Ve všech větších podnicích odbory přetrvávají, i když s organizovaností okolo 50 %. Tam, kde mají placené funkcionáře, snižuje se jejich závislost na svazu, objevují se snahy koncentrovat vyjednávání spíše na podnikovou úroveň a tam hledat řešení otázek klíčových pro rozvoj podniku. Leckde ovšem převažuje pragmatický rozměr činnosti nad koncepčním. Naznačený trend k zájmu o „vnitřní“ institucionální změny i když ve vztahu k „prostředí“ je zajímavý. Byla pak postavena také otázka institucionálního transferu.

K tomuto tematickému bloku se rozvinula celkem bohatá diskuse, v níž např. J. Havlová připomenula rizika technokratismu i specifiku nové situace, kdy lidé mají větší možnost volby. J. Šafránková potvrdila, že i ve stavebnictví začíná „hon na lidi“ a že se znovu stává aktuálním problém náboru.

Příspěvek J. Musila o sociální etice přinesl sbírku příkladů problémů transformace v různých oblastech. Snaha o rozvoj etiky podnikání předpokládá aktivnější působení v rámci přípravy nových odborníků na vysokých školách. Referát I. Pleskota byl nazván „Proces transformace odborů v české společnosti 1990-95“, vyšel z obecnějšího pohledu na možné modely transformace odborů. Větší pozornost věnoval porovnání současné situace s předrevolučními procesy. Odmítl tezi o „převlékání kabátů“ s ohledem na značnou obměnu funkcí onáří. Otevřel otázku odborářské solidarity a poukázal na vyčerpávání „úvěru sociální důvěry“.

V závěru odpoledního jednání vystoupila dr. V. Kuchařová s příspěvkem „Výzkum rodiny ve VÚPSV“. Také ona se zdařile pokusila o teoretické zarámování svého příspěvku. Přitom se skepticky vyjádřila ke konceptu krize rodiny, preferující spíše akcent na problémy forem rodinného soužití a na stigmatizující význam některých specifických konfigurací. Poukázala pak na některé přetrvávající mezery ve výzkumných aktivitách: chybí například zkoumání mezerodinných vztahů, výzkum se často orientuje pouze na domácnost, není doceněna úloha nesezdaných soužití, role nevlastních rodičů a sourozenců apod. Výzkumy VÚPSV se snaží některé nedostatky napravit, a to třeba v oblasti výzkumu důchodců, jednočlenných rodin, zkoumá se stav životní úrovně. Referentka komentovala podrobněji některé trendy v oblasti demografického chování. Změny v postojích zatím nejsou markantní. Dosud není dostatečně rozpracován problém vazby rodiny na komunitu.

Jednání pokračovalo v sobotu již ve formě integrovaného zasedání obou sekcí. Dr. J. Šafránková (ČVUT) referovala o postojích studentů k transformaci. Přechodně vysoký zájem studentů o podnikání již opět poklesl (zhruba třetina zájemců). Studenti preferují spíše menší podniky, stále je vysoce hodnocena tvůrčí, zajímavá práce umožňující sebe-realizaci. V pozadí se zde vynořuje vztah mezi

institucí podniku a podnikání a institucí školského systému.

Ing. E. Frýdová se věnovala transformaci vědy. Podala kvantitativní obraz provedené redukce, která se odrazila zejména v aplikovaném výzkumu, kde se také silně uplatnily strategie „přežítí“ a „záchranářství“. Zdůraznila obnovení tradičních hodnot demokracie, pluralismu a svobody. Byla nadhozena i otázka úlohy vědy ve společnosti a zájmu o vědeckou kariéru. Diskuse se soustředila na otázku kvalitativních změn a na některé problémy fungování této instituce (např. v oblasti grantového systému).

Příspěvek L. Musila (FF MU Brno) „Sociální politika československého státu mezi dvěma světovými válkami“ nepřinesl jenom reminiscence na minulost: předložil i některé hypotézy aktuální právě pro dnešní situaci. Mezi nimi zaujala otázka možnosti využití konzervativně-korporativistického modelu. Zatím se zdá, že některé prvky tohoto přístupu jsou spíše rychle vytlačovány ve prospěch liberalistického. Přesto referát na četných příkladech přinesl řadu věcných argumentů pro autorovo závěrečné stanovisko, že první republika byla v mnoha ohledech „liberálnější“.

Aniž máme možnost podrobněji se zabývat výsledky druhé sekce, je možno vyslovit názor, že jednání k problematice institucí bylo podnětné a zajímavé. Ukázalo, že alespoň někteří badatelé v oblasti empirického výzkumu dokážou reagovat na teoretické inspirace a že zvolené téma umožňuje užitečnou výměnu zkušeností. Např. komparace výzkumů podniku (Vláčil, Mazálková) a rodiny (Kuchařová) naznačila jak některé společné rysy, tak význam uvažování o institucionálních sítích, o jisté diverzifikaci institucí. Konference ukázala, že není nezbytně nutné setrávat jenom u onoho „transformačního klišé“, že téma institucionalizace může znamenat přinejmenším zpestření či oživení sociologického diskursu.

Jiří Buriánek